

TÜTÜN İLE MÜCADELE ÇALIŞMA GRUBU

Dünyada 11 Mart 2020 tarihinde Yeni Koronavirüs Hastalığının (COVID-19) pandemi olarak ilan edilmesinin ardından⁽¹⁾ pandemi öncesinde var olan sorunlarla mücadele içerik ve yöntemlerinde farklılıklar meydana gelmiştir. Bu durum tütün kontrolü gibi doğrudan hastalığın seyrini etkileyen ve şiddetini artıran durumlarla baş etmeyi zorlaştırmıştır. Bu yazı kapsamında pandemi ilanı sonrasında tütün kontrolünde uluslararası ve ulusal gelişmeler, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) Tütün ile Mücadele Çalışma Grubu (TMÇG) aktiviteleri ve kısa-orta-uzun dönemde yapılması gereken adımlar açıklanmıştır.

1. ULUSAL VE ULUSLARARASI GELİŞMELER

1.1 Öne Çıkan Uluslararası Konular

Dünyada pandemi sürecinde tütün kontrolüne ilişkin bazı tespit ve gelişmeler öne çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından tütün kullanımının COVID-19 açısından da bir risk olarak tanımlanmış olması bu konudaki belirleyici adım olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü, aşağıdaki konularda açıklamalarını dünya kamuoyu ile paylaşmıştır^(2,3):

1. Tütün kullanımı (sigara, çiğneme tütün, vb) COVID-19'un bulaşma riskini, hasta olduğunda da hastalığın şiddetini ve ölüm riskini artırmaktadır.
2. DSÖ, pandemi döneminde tütün kullanımının bırakılmasına özel bir önem vermiştir.
3. Tütün kullanımı ve COVID-19 ilişkisini ortaya koyan bilimsel çalışmaların desteklenmesi vurgusu yapılmaktadır.
4. Tütün kullanımının bırakılması konusunda küresel düzeyde olanakların artırılması önerilmiştir.
5. Yeni Koronavirüs Hastalığı riskinde artış nedeniyle tütün ürünü kullananların bir kısmı tütün bağımlılığından kurtulma eğilimine girerken bir kısmı ise karantina ve evde kalma süreçlerinde tütün kullanımını artırmışlardır^(4,5).
6. Pandemi sürecinde evde daha çok zaman geçirildiği için pasif etkilenim ve üçüncü el tütün dumanından etkilenimin artma olasılığının da yüksek olduğu düşünülmektedir.
7. Grover ve ark. (2020) ve Ahluwalia ve ark. (2020) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre; Hindistan'da 15 Nisan 2020 tarihinden itibaren ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 25 Mart-17 Ağustos 2020 arasında olduğu gibi kimi ülkelerde COVID-19 önlemleri kapsamında tütün ürünlerinin satışının uzun süreliğine yasaklandığı dönemler olmuştur^(6,7).
8. Grover ve ark. (2020) tarafından bildirildiği üzere; İngiltere gibi çeşitli ülkeler, pandemi mücadelesini tütün mücadelesi açısından da bir "olanak" şeklinde değerlendirip bırakma desteği hizmetini iyileştirmişlerdir⁽⁶⁾.
9. Ahluwalia ve ark (2020); DSÖ Doğu Akdeniz Bölgesinde 17 ülkenin, halka açık alanlarda nargile kullanımını yasakladığını ifade etmişlerdir⁽⁷⁾.

Bahsi geçen konularda yapılan çalışma sonuçları tespitleri desteklemektedir⁽⁸⁻¹¹⁾.

Tütün endüstrisinin COVID-19 sürecinde çalışmalarını sürdürdüğü Küresel Tütün Endüstrisi Müdahalesi İndeksi (2020) raporunda belirtilmektedir⁽¹²⁾. Bu durum Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) 5.3 maddesinde belirtildiği gibi, ülke yönetimlerinin tütün endüstrisinin müdahalelerini durdurması/engellemesi gerekmektedir⁽¹³⁾. İndeks çalışmasında Afrika, Doğu Akdeniz, Avrupa, Güney ve Güneydoğu Asya ve Batı Pasifik Bölgelerinde yer alan 57 ülkenin raporu yer almaktadır. Bu dönemde; tütün endüstrisi sosyal sorumluluk projesi kapsamında çalışmalarını üst düzey ülke yönetimine yönelik sürdürmüştür. COVID-19 pandemisi sırasında ülkelere respiratör, hijyen malzemesi, el yıkama kampanyalarında destek olmuş; temel gereksinim kapsamında yiyecek ve içecek sağlanmasında yer almıştır. Filipinler, Meksika ve ABD da tütün ve e-sigaranın satışı, temel gereksinim sayılmamasına ilişkin uygulamalar yapılmıştır. Raporda yer alan 57 ülke arasındaki değerlendirmelerde Türkiye⁽¹²⁾;

- ✓ Hükümetler, tütün endüstrisi ile gerekli olmayan iletişimde bulunma sıralamasında 26. sırada yer almaktadır. Türkiye tarafından bazı ulus ötesi tütün şirketlerine ihracatta şampiyonluk ödülü verildiği belirtilmektedir.
- ✓ Şeffaflığın olmaması sıralamasında en sonuncu ülke olarak yer almıştır.
- ✓ Çıkar çatışması varlığı açısından 20. sırada yer almaktadır.

Türkiye bu raporda bir önceki rapora göre daha düşük skor almıştır; Brezilya, Endonezya, Kenya ve Ukrayna ile birlikte yer almaktadır⁽¹²⁾. Raporda da yer aldığı gibi, Türkiye’de ulus ötesi tütün şirketleri ulusal düzeyde sürdürülen bir dayanışma kampanyasına maddi destekte bulunmuşlardır^(12,14).

Kamuoyuna yansıyan haberlerden de anlaşıldığı üzere; bir basın organının 1 Mart 2021 tarihinde düzenlediği ödül törenine kamu ve bir tütün şirketi yöneticisi açılış oturumunda birlikte yer almışlardır^(15,16). Bu durum TKÇS Madde 5.3.⁽¹³⁾ ihlali olarak değerlendirilmelidir.

Pandeminin en önemli mücadele yöntemleri arasında yer alan aşı çalışmalarına tütün endüstrisinin destek veriyor olması^(17,18) önemli bir çelişkidir.

Bahsi geçen durumlar, TKÇS 5.3. maddesi ile çelişmektedir⁽¹³⁾.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere pandemi döneminde tütün kontrolü daha da önem kazanmış ve çalışmaların hız kazanması gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Hefler ve Gartner’a göre (2020); bazı tütün şirketleri tarafından tütün ürünlerinin dünyada satışında bir gerileme olmadığına belirtildiğine dair bilgilere bilimsel makalelerde yer verilmiştir⁽¹⁹⁾. Dünyada hastalık ve ölümleri artıran pandemi sürecinde bir başka “salgın” olarak değerlendirilen ve halk sağlığı açısından önlenemez olmasına rağmen hastalık ve ölümlere yol açan tütün kullanımının sürmesi çok önemli bir çelişki olarak değerlendirilmelidir. Bu çelişkili durumun son bir yılda ortadan kalkmadığı da görülmektedir. Ionnidis ve Jha (2020), pandemi sürecinde tütün endüstrisi ile mücadelenin daha da önem kazandığını, sağlık için yapılan mücadelenin tütün endüstrisine karşı galip gelmemesinin küresel sağlık açısından hiç de iyi olmayacağını belirtmektedirler⁽²⁰⁾.

1.2.Öne Çıkan Ulusal Düzeydeki Konular

Yeni Koronavirüs Hastalığı ile ilgili Türkiye’de çeşitli tedbirler alınarak koruma önlemleri arasında yer alan yanlış maske kullanımının önüne geçmek amacının yanı sıra tütün

kullanımı ile mücadeleye de katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu kapsamda kamusal otoritenin ve sağlıkla ilgili meslek örgütlerinin erişilebilmiş bazı çalışmaları aşağıda sunulmuştur:

1.2.1. Kamusal otoritenin sürdürdüğü ve erişilebilen çalışmalar

1. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Koronavirüs Tedbirleri Genelgesi ile 15-18 Mart 2020 tarihleri arasında ülke genelinde tütün ürünlerinin de tüketildiği 582 nargile kafe, 908 nargile salonu, 13.726 kiraathanenin de bulunduğu 149.382 işyerinin faaliyetleri geçici süreliğine durdurulmuştur⁽²¹⁾. 3 Mart 2021 tarihinde adı geçen mekanlarla ilgili şehirlerin risk grupları oluşturularak yeni düzenlemeler yapılmıştır⁽²²⁾.
2. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Koronavirüs tedbirleri konulu ek genelge ile meskenler hariç olmak üzere maske takma zorunluluğu bulunmasına rağmen, maskenin doğru ve sürekli kullanımını sağlamak amacıyla 12 Kasım 2020 tarihinden itibaren tüm illerde vatandaşların yoğun olarak bulunduğu/bulanabileceği cadde ve sokaklar (özellikle trafiğe kapalı olanlar), ihtiyaç duyulan meydanlar ve toplu taşıma araç durakları gibi alanlarda/bölgelerde sigara içme yasağı getirilmiştir⁽²³⁾.
3. Sağlık Bakanlığı COVID-19 konusunda hazırladığı kamu spotlarında, sosyal medya çalışmalarında maske, mesafe, hijyen önerileriyle pandemi döneminin sigarayı bırakmak için bir fırsat olduğunu vurgulamıştır^(24,25).
4. Sağlık Bakanlığı 9 Şubat Sigarayı Bırakma Günü bilgi notunda; COVID-19 mücadelesinde tütün kullanımının her zamankinden daha fazla tehlike içerdiğini ve bırakmanın da her zamankinden daha önemli olduğunu yinelemiştir⁽²⁶⁾.
5. 31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü nedeniyle Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan bilgi notunda; sigara içen kişilerin sigara içmeyenlere göre COVID-19'a yakalanma riskinin daha yüksek olduğunu belirtilmiş, tütün ürünü kullanımı sırasında kontaminasyon riski yüksek olan ellerin; dudaklar ve ağızla temas etmesi nedeniyle hastalığın yayılımını kolaylaştırdığına dikkat çekilmiştir⁽²⁷⁾.
6. Sağlık Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu tarafından 1 Ekim 2020 tarihinde hazırlanan COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberinde alışveriş merkezlerindeki iş yerlerine yönelik önlemler arasında, COVID-19 bulaşma riskini artıracığından sigara içme alanlarının oluşturulmaması vurgusu yapılmıştır⁽²⁸⁾.
7. Sağlık Bakanlığı Erişkin Hasta Tedavisi Rehberinde “sigara içicisi olma” durumu; ≥ 65 yaş olanlar, bağışıklığı baskılanmış olanlar (HIV ile infekte, transplantasyon yapılmış olanlar, sistemik kortikosteroidler dahil immunosupresif ilaç kullananlar), kanser, KOAH, kardiyovasküler hastalık, hipertansiyon, diabetes mellitus gibi komorbiditesi olanlar, obezler ve gebe olanlarla aynı grup içinde sayılarak, ağır hastalık gelişme riski daha yüksek olarak tanımlanıp, bu kişilere yakın takip önerilmiştir⁽²⁹⁾.

1.2.2. Sağlıkla ilgili meslek örgütlerinin çalışmaları

Ulusal düzeyde meslek örgütleri de tütünün zararlarını hatırlatarak sosyal medyada ve yazılı basın aracılığıyla pandeminin tütünü bırakmak için fırsat dönemi olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Türk Tabipleri Birliği, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED) “31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü” nedeniyle, tütün kontrolünün COVID-19 ilişkisine odaklanan özel bir sayı çıkarmıştır. Ayrıca bu sayının içeriğinde TTB-UDEK üyesi derneklerden katkı

sunmak isteyenlerin güncel çalışmalarına ve konuyla ilgili yaklaşımlarına yer verilmiştir⁽³⁰⁾. Tütün kontrolü konusunda çalışan uzmanlık derneklerinin farkındalık artırıcı çalışmaları kamuoyuna da yansımıştır^(31,32).

Yukarıdaki çalışmalar sürdürülürken kamusal bilgi kaynaklarından elde edilen bazı bilgiler tütün kontrolü ile ilgili gelişmeleri yakından ilgilendirmiştir:

1. Ticaret Bakanlığı resmi web sayfasından alınan bilgiye göre 2020 yılında 2019'a göre gümrükte yakalanan sigara miktarında %40'lık bir azalma görülmektedir. Yıllar içindeki eğilim incelendiğinde 2013 yılından beri artma eğiliminde olan gümrükte yakalanan sigara miktarında azalma gözlenmiştir^(33,34).
2. 25/12/2020 tarihli ve 31345 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3328 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile ÖTV Kanunu eki (III) sayılı listenin (B) cetvelinde yer alan sigaralar ile diğer bazı tütün mamullerinin ÖTV oranı %67'den %63'e indirilmiştir⁽³⁵⁾.

Yapılan bazı araştırma sonuçları tütün kontrolü açısından önemli mesajlar vermektedir. Örneğin, Tetik ve arkadaşları (2020) pandemi döneminde bırakma başarısının geçmiş dönemlere göre arttığını ortaya koymuşlardır⁽³⁶⁾.

2. BİR YILLIK DÖNEMDE PANDEMİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMA GRUBU FAALİYETLERİ

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Tütün ile Mücadele Çalışma Grubu pandemi ilanından bu yana sürdürdüğü olağan çalışmalarında pandemi ilişkisi kurma gayreti içinde olmuştur. Bu dönemde yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir⁽³⁷⁾:

1. Sigarayı Bırakma Günü Basın Bildirisi (9 Şubat)
2. Düz Paket Uygulaması Konusunda Basın Bildirisi (11 Şubat 2020)
3. Dünya Emekçi Kadınlar Günü Basın Bildirisi (8 Mart)
4. COVID-19 Özel Gündemle Basın Bildirisi (15 Mart 2020)
5. Nargile Özel Gündemle Basın Bildirisi (16 Mart 2020)
6. COVID-19 Özel Gündemle Basın Bildirisi (9 Nisan 2020)
7. Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Basın Bildirisi (23 Nisan)
8. Tütünsüz Bir Dünya Günü Basın Bildirisi (31 Mayıs)
9. STED Tütün Kontrolü Özel sayısına COVID-19 konulu bilimsel makale katkısı (31 Mayıs 2020)
10. TBMM tarafından davetli olarak katılım sağlanan toplantı ve bu toplantı için üretilen Tütün Kontrolü Açısından Güncel Sorunlar ve Öneriler konulu basın bildirisi (8 Haziran 2020)
11. COVID-19 ve Tütün Kontrolü Konulu Basın Bildirisi (18 Eylül 2020)
12. COVID-19 Özel Gündemle Basın Bildirisi (23 Kasım 2020)
13. Ulusal Halk Sağlığı Kongresinde özel oturum (15 Aralık 2020)
14. Türkiye Sağlık Raporu 2020-Tütün Kontrolü bölümüne 13 bilimsel yazı ile katkı (Aralık 2020)
15. Pandemi Sürecinde Tütün Kontrolü Konulu Ulusal Kongre Özel Gündemle Basın Bildirisi (15 Aralık 2020)
16. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi kapsamında Halk Sağlığı Profesyonellerine Yönelik Tütün Kontrolü ve Toplum Liderliği Kursu (19 Aralık 2020)

17. Sigarayı Bırakma Günü Basın Bildirisi (9 Şubat 2021)

18. Hekimlere Yönelik Tütün Kontrolü ve Toplum Liderliği Kursu (13 Şubat 2021)

3. ÇALIŞMA GRUBUNUN SALGININ BUNDAN SONRAKİ DÖNEMLERİ İÇİN ÖNERİLERİ

Tütün kullanımı pandemi döneminde de tehdit olmayı sürdürmüştür. Küresel mücadelenin pandemi günlerinde de sürdürülebilmesi için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Tütün kullanımını önleyen ve bırakmayı destekleyen çalışmaların hız kazanması gerekmektedir.
 - a. Tütün bırakma girişimlerinin desteklenmesi, bırakma müdahaleleri ve klinik hizmetlerin pandemi koşullarına göre güncellenmesi gerekir.
 - i. Birinci basamak sağlık kurumlarında görevli sağlık çalışanlarının pandemi sürecinde filyasyon çalışmalarında görevli olmaları ihtiyaç duyulan ve rutin olarak sürdürülen bırakma hizmetlerinin aksamasına neden olmuş olabilir. Bu nedenle durumun tespiti ve gerekli düzenlemelerin yapılması uygun olur.
 - b. Çevrimiçi tütün bırakma ve teletıp uygulamaları yardımıyla sağlık kurumlarına başvuramayan kişiler için alternatif erişim yolları gerekli düzenlemeler yapılarak sağlanmalıdır.
2. Pandemi döneminde de bilimsel araştırmalar desteklenmelidir. Araştırma süreçlerinde sonucu etkileyecek hiçbir çıkar çakışmasına izin verilmemelidir:
 - a. Tütün kullanımı ve COVID-19 ilişkisini ortaya koyan çalışmaların planlanması ve uygulanması için bütçe olanakları artırılmalıdır.
 - b. Hastalığın akciğerler üzerindeki orta ve uzun vade etkileri henüz bilinmemektedir. Tütün kullanıcılarında COVID-19 geçirilmiş olmasının da uzun vadede ne gibi etkileri olacağının prospektif çalışmalarla takibi planlanmalıdır.
 - c. Evlerde geçirilen zamanın artması ile ev içi kapalı ortamlarda tüketilen tütün ürünleri yüzünden mağdur olan yaşlı, kadın, çocuklar için pasif etkilenim ve üçüncü el tütün dumanından etkilenim gözden kaçırılmamalıdır. Pandemi döneminde çeşitli nedenlerle artma olasılığı olan tütün kullanımı ve pasif etkilenim sorununun tespitine yönelik saha araştırmalarına gereksinim vardır.
 - d. Hastalık nedeniyle ölümlere ek olarak acil servis hizmetlerine başvurularda azalma ve gecikme nedeniyle arttığı belirtilen tütün ile ilişkili akut veya kronik hastalıklardan ölümler araştırılmalıdır.
3. Endüstrinin sosyal sorumluluk projeleri, tıbbi destekler, aşı çalışmaları veya bağış kampanyalarına katılmaları ve TKÇS ilkelerine uymayan faaliyet katkılarında izin verilmemelidir.
4. Yeni Koronavirüs Hastalığı döneminde faaliyetleri geçici süreliğine durdurulan kafe, kıraathane, nargile salonları gibi tütün ürünlerinin tüketildiği kapalı mekanlar “Kontrollü Normal Hayat”a dönüşlerin yaşandığı bu dönemlerde daha sıkı denetlenmeli ve kapalı mekanlarda 4207 sayılı “Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunun”⁽³⁸⁾ da gereği olan ihlaller %100 önlenmelidir. Bu gibi işletmelerin mümkünse açılma süreçlerinde ruhsatlandırma şartlarının yeni kurallara tabi olmaları sağlanmalıdır.

5. Cadde, sokak, toplu taşıma araç durakları vb gibi kalabalık açık alanlarda sigara içme yasağının gerekçeleri topluma iyi anlatılmalı, toplumun bu uygulamalara sahip çıkması sağlanmalıdır.
6. Tütün kontrolünün bütünsel mücadelesi için kaçakçılıkla mücadele kesintisiz sürdürülmelidir. Gümrüklerin de içinde bulunduğu riskli mekanların denetimi yapılmalıdır. Pandeminin tütün kontrolü ve kaçakçılıkla mücadeleyi olumsuz etkilememesi için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve önlemler alınmalıdır.
7. Tütün ve tütün ürünleri için uygulanan vergi politikaları her zaman yakından izlenmeli ve tütün kontrolünün sektöre uğramaması için bütün düzenlemeler eksiksiz yapılmalıdır.
8. Pandemi döneminde hemen herkesin kolayca erişebileceği dijital oyunlar, sanal ortam, internet aktiviteleri, sosyal medya ortamları, vb aracılığı ile tütün/sigara görsellerinin kullanımı önlenmelidir. Bu konuda gerekli olan mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır. Denetimlerin sistematik bir şekilde sürekliliği sağlanmalıdır.

Bu yazı kapsamındaki değerlendirmeler erişilebilen güncel veriler üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla, değerlendirmeler bir kesiti yansıtmaktadır. İçeriğin bu çerçevede dikkate alınarak okunması uygun olur. Bununla birlikte, bilgilerin pandemi sürecinde tütün kontrolünün gereksinim duyduğu ayrıntıları ortaya koyabildiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, pandemi tütün kontrolüne olan gereksinimi bilimsel verilerle bir kez daha ortaya koymuştur. Pandeminin olumsuz etkilerini daha da ağırlaştırmamak için bütün gerekenler yapılmalı, izleme ve değerlendirme çalışmaları ile eksikler tamamlanmalıdır. Tütün kontrolünün başarılı olabilmesi için mücadelenin küresel düzeyde ve TKÇS'nin de öngördüğü şekilde sürdürülmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. [Internet] <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> Erişim: 6.3.2021.
2. [Internet] <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-tobacco> Erişim: 6.3.2021.
3. Scientific brief. [Internet] <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/smoking-and-covid-19> Erişim: 6.3.2021.
4. Yach D. Tobacco Use Patterns in Five Countries During the COVID-19 Lockdown. *Nicotine Tob Res.* 2020 Aug 24;22(9):1671-1672.
5. Kowitt SD, Cornacchione Ross J, Jarman KL, et al. Tobacco Quit Intentions and Behaviors among Cigar Smokers in the United States in Response to COVID-19. *Int J Environ Res Public Health.* 2020 Jul 25;17(15):5368.
6. Grover S, Mohanty V, Jain S, Anand T, Aghi MB. "YES it's the Perfect Time to Quit": Fueling Tobacco Cessation in India during COVID-19 Pandemic. *Tob Use Insights.* 2020 Sep 25;13:1179173X20960447.
7. Ahluwalia IB, Myers M, Cohen JE. COVID-19 pandemic: an opportunity for tobacco use cessation. *Lancet Public Health.* 2020 Nov;5(11):e577.

8. Zhang JJ, Dong X, Cao YY, et al. Clinical characteristics of 140 patients infected with SARS-CoV-2 in Wuhan, China [published online ahead of print, 2020 Feb 19]. *Allergy*. 2020;10.1111/all.14238. doi:10.1111/all.14238.
9. Smith JC, Sausville EL, Girish V, et al. Cigarette Smoke Exposure and Inflammatory Signaling Increase the Expression of the SARS-CoV-2 Receptor ACE2 in the Respiratory Tract. *Dev Cell*. 2020;53(5):514-529.e3.
10. [Internet] <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/smoking-and-covid-19> Erişim: 6.3.2021.
11. Gülsen A, Arpinar Yigitbas B, Uslu B, Drömann D, Kilinc O. The Effect of Smoking on COVID-19 Symptom Severity: Systematic Review and Meta-Analysis. *Hindawi Pulmonary Medicine*.2020. Article ID:7590207. doi:10.1155/2020/7590207
12. STOP A Global Tobacco Industry Watchdog. Global Tobacco Industry Interference Index 2020. <https://globaltobaccoindex.org/> Erişim: 6.3.2021.
13. [Internet] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041225.htm> Erişim: 6.3.2021.
14. [Internet] <https://bizbizyeteriz.gov.tr/> Erişim:03.02.2020.
15. [Internet] <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiyenin-lider-kadinalari-odullerini-aldi-haberi-612782> Erişim: 6.3.2021.
16. [Internet] <https://kockam.ku.edu.tr/turkiyenin-kadin-liderleri-odul-toreni/> Erişim: 6.3.2021.
17. [Internet] <https://blogs.bmj.com/tc/2020/11/21/philip-morris-and-the-government-of-canada-collaborate-on-covid-19-vaccine-development/> Erişim: 6.3.2021.
18. [Internet] <https://www.theguardian.com/business/2020/dec/16/british-american-tobacco-approval-test-covid-vaccine-humans> Erişim: 6.3.2021.
19. Hefler M, Gartner CE. The tobacco industry in the time of COVID-19: time to shut it down? *Tobacco Control*. 2020;29:245-246.
20. Ioannidis JPA, Jha P. Does the COVID-19 pandemic provide an opportunity to eliminate the tobacco industry? *Lancet Glob Health*. 2021 Jan;9(1):e12-e13. doi: 10.1016/S2214-109X(20)30466-6. Epub 2020 Oct 26. PMID: 33120026.
21. [Internet] <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-tedbirleri-genelgesi-kapsaminda-149382-is-yeri-gecici-sureligine-faaliyetlerine-ara-verdi> Erişim: 6.3.2021.
22. [Internet] <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-is-yerlerinin-calisma-saatleri-genelgesi-gonderildi> Erişim: 6.3.2021.
23. [Internet] <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge> Erişim: 6.3.2021.
24. [Internet] <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66174/kamu-spotlari.html> Erişim: 6.3.2021.
25. [Internet] <https://www.youtube.com/watch?v=TZq1k5h081w> Erişim: 6.3.2021.
26. [Internet] <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler/9-subat-sigarayi-birakma-gunu.html> Erişim: 6.3.2021.
27. [Internet] <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler/31-mayis-2020-dunya-tutunsuz-gunu.html> Erişim: 6.3.2021.
28. [Internet] <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39265/0/covid-19salginyonetimivecalismarehberipdf.pdf> Erişim: 6.3.2021.

29. COVID-19 (SARS-CoV-2 ENFEKSİYONU) Erişkin Hasta Tedavisi. Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması. T.C. Sağlık Bakanlığı 9 Ekim 2020 [Internet] <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39061/0/covid-19rehberieriskinhastatedavisipdf.pdf> Erişim: 6.3.2021.
30. [Internet] <https://www.ttb.org.tr/sted/images/files/dergi/2020/ozelsayi.pdf> Erişim: 6.3.2021.
31. [Internet] <https://toraks.org.tr/site/community/news/5773> Erişim: 6.3.2021.
32. [Internet] <https://toraks.org.tr/site/community/news/10217> Erişim: 6.3.2021.
33. [Internet] <https://ticaret.gov.tr/data/5d76399213b8768ba06eaf49/6-Yillara%20Gore%20Sigara%20ve%20Tutun%20Yakalamalari.pdf> Erişim: 6.3.2021.
34. [Internet] <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/gumruk-istatistikleri/kacakcilikla-mucadele-verileri> Erişim: 6.3.2021.
35. Resmi Gazete. [Internet] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201225.pdf> Erişim: 6.3.2021.
36. Tetik BK, Tekinemre IG, Taş S. The effect of the COVID-19 pandemic on smoking cessation success. *Journal of Community Health*, 2020, 1-5.
37. HASUDER Tütün ile Mücadele Çalışma Grubu [Internet] <https://hasuder.org.tr/tutun-ile-mucadele/> Erişim: 6.3.2021.
38. 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun. [Internet] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4207.pdf> Erişim: 6.3.2021.

Dökümanın hazırlanmasına katkıda bulunanlar (soyadına göre alfabetik sıralama):

Nilden Arslan, Dilek Aslan, Elçin Balcı, Baran Deniz E, Raika Durusoy, Hilal Özcebe, Nureddin Özdenir, Günay Saka, Recep Erol Sezer, Meltem Şengelen